

Міністерство освіти і науки України

Національна академія наук України

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

«Академічна й університетська наука: результати та перспективи»,

присвячена 90-річчю Національного університету
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» та пам'яті
президента Національної академії наук України, академіка
НАН України Бориса Євгеновича Патона

Збірник наукових праць
за матеріалами

XIII Міжнародної науково-практичної конференції

10 - 11 грудня 2020 року

Полтава 2020

УДК 339.9: 331.5

*Титаренко Л.М., к.е.н., доцент,
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2112-7380>
e-mail: titarenkolm@gmail.com*

МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ З УКРАЇНИ: ОЦІНОЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

***Анотація.** Охарактеризовано сучасну трудову міграцію громадян України за кордон під впливом глобалізаційних та євроінтеграційних процесів. Здійснено оцінку її масштабів, сучасні тенденції. Серед причин, що спонукають українців виїжджати: низький рівень заробітних плат в Україні, гідні умови праці і навчання в країнах ЄС, спрощені процедури виїзду закордон і працевлаштування. Встановлено основні проблеми для України, обумовлені міграційними процесами: збільшення масштабів міграції за кордон, передусім трудової; підвищення кількості молоді і фахівців у структурі трудових мігрантів; трансформація частини тимчасової трудової міграції на постійну. Це призводить до погіршення демографічної ситуації в країні та скорочення робочої сили. Серед позитивних наслідків міграції – притік капіталу в країну за рахунок переказів заробітчанами. Запропоновано можливі шляхи удосконалення управління міграціями*

***Ключові слова:** зовнішні міграційні процеси, трудові ресурси, зовнішня трудова міграція, причини міграції, грошові перекази мігрантів, трудові мігранти.*

***Tytarenko Lyubov**
National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»*

POPULATION MIGRATION FROM UKRAINE: EVALUATION CHARACTERISTICS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

***Abstract.** The article examines the current state of external migration of labor resources of Ukrainian citizens abroad under the influence of globalization and European integration processes. An assessment of its scale, geographical structure and current trends has been made.*

The main problems for Ukraine caused by migration processes have been identified: increasing the scale of migration abroad, primarily labor; increasing the number of young people and professionals in the structure of migrant workers; transformation of part of temporary labor migration into permanent. This leads to a deterioration of the demographic situation in the country and a reduction in the workforce. A positive consequence of migration is the inflow of capital to Ukraine through remittances of citizens working abroad. Volumes of remittances by Ukrainians from abroad serve as a significant addition to the budget. Ways to improve migration management are proposed: to develop a government program that would keep Ukrainians at home and facilitate their return from abroad, encourage entrepreneurship, develop joint projects with countries where our intellectual migrants work.

***Key words:** external migration processes, labor resources, external labor migration, reasons of migration, remittances of migrants, labor migrants.*

Вступ. Глобалізація призводить до інтенсифікації міжнародної міграції, яка стає одним з ключових чинників для національної і регіональної стабільності. Яскраво виражений також взаємозв'язок між глобалізацією і міграцією, кількісне збільшення міграційних потоків внаслідок розвитку потреб світової економіки і полегшення міжнародної міграції в міру того,

як світ стає все більш єдиним. Євроінтеграційні процеси, у свою чергу, прискорили перетікання робочої сили з України до країн ЄС, що має як позитивні (притік капіталу), так і негативні (погіршення демографічної ситуації, втрата робочої сили) наслідки для країни.

Мета статті – дослідження міграційних процесів з України під впливом глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, визначення причин зовнішньої трудової міграції громадян України та їх наслідків для країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демографічні показники в Україні продовжують погіршуватися, чисельність населення зменшується. За даними Держстату станом на 1 січня 2020 року чисельність наявного населення України складала 41,9 млн осіб. За минулий рік кількість українців зменшилася на 250,8 тис. осіб (за 2018 р. – на 233,2 тис. осіб, за 2017 р. – на 198,1 тис.). З січня 2019 р. по січень 2020 р. Україна в середньому втрачала 20,9 тис. осіб на місяць і відповідно в середньому 687 осіб на день.

Останнім часом для України загострилася проблема втрати населення внаслідок трудової міграції. Міжнародний валютний фонд в звіті по Україні від січня 2019 року оцінив кількість українських трудових мігрантів в 2-3 мільйони [10]. У той же час, різні джерела публікують різні цифри щодо кількості трудових мігрантів з України: від 1,3 млн. чоловік (Держстат) [3] до 6,5 млн. чоловік (Держприкордонслужба). У 2019 р. Кабінет міністрів України за підсумками аналізу міграційної статистики назвав цифру в 4 млн українців (майже 10% населення), які, починаючи з 2010 року виїхали з України і не повернулися. Згідно звіту Департаменту з економічних і соціальних питань ООН про процеси міграції в світі за 2019 рік, майже 5 млн українців нині живуть за межами України [9] (Табл. 1).

Таблиця 1

Оціночна характеристика процесів міграції українців [9]

Загальна кількість українців, які живуть за межами України	
1990 р.	6,892 млн.
2019 р.	4,964 млн.
Відсоток мігрантів від загального населення України	
1990 р.	13,4%
2020 р.	11,3%
Кількість українських біженців в країнах світу	
1990 р.	5,2 тис.
2020 р.	9,4 тис.
Частка біженців від загального числа мігрантів з України	
1995 р.	0,1%
2020 р.	0,2%
Кількість жінок серед українських мігрантів	
1990 р.	57,2%
2020 р.	57%
Середній вік українців, які живуть за межами країни	
1990 р.	43,2 роки
2020 р.	49,1 рік

Міграцію стимулюють безробіття і неконкурентність українських зарплат на тлі привабливих умов роботи за кордоном. Рівень безробіття залишається вище, ніж в країнах в регіону і в середньому по ЄС [9]. За підсумками третього кварталу 2019 р. рівень безробіття в Україні серед людей у віці 15-70 років становив 8,1%. Для порівняння: в Польщі 5,5%, Словаччині – 5,0%, РФ – 4,7%, Румунії – 3,9%, Угорщині – 3,4%, в середньому по ЄС – 6,2% [9]. Рівень зарплат в Україні не може конкурувати з рівнем оплати праці навіть у наших найближчих сусідів. У 2019 р. середня зарплата по економіці в Україні становила 10 497 грн. або 406,2 дол. / міс. або 365 EUR / міс. Якщо порівнювати з Польщею, яка є основним

реципієнтом українських мігрантів, то там мінімальна зарплата становила 523 EUR / міс., що майже вдвічі (на 43%) вище середньо української за результатами 2019 р. [5, с.611; 6, с.39]

Українці від'їжджають за кордон з різних причин [2, с.15]: на заробітки, на навчання, або у якості біженців. Найбільше українців мігрує у країни Європи, що пов'язано з високим рівнем розвитку цих країн порівняно з Україною; наявністю більш вигідних умов проживання і роботи; браком місцевої робочої сили. Основний потік легальної міграції до Євросоюзу йшов у 2016 році з України. Український паспорт має кожен п'ятий іноземець (21,1%), що отримав в 2017 році в одній з країн ЄС вид на проживання або інший статус, що дозволяє перебування терміном понад 3 місяці. Статистика Eurostat охоплює тільки тих громадян з країн за межами ЄС, які вперше подавали документи або не робили цього більше півроку. З 3,1 млн таких іноземців, які отримали у 2017 році право на перебування в ЄС, майже 662 тис. є громадянами України, 88 % з них приїхали працювати [8].

Специфічна особливість трудової міграції з України – вона значною мірою сфокусована на Польщі. Польська влада видала в минулому році нові дозволи на перебування в країні понад 585 тисячам громадян України. Власне, саме це і перетворило Польщу в європейського лідера з прийому іноземців. Втім, українці посідають перше місце серед одержувачів дозволів на перебування ще в 5 країнах Євросоюзу: Угорщина, Литва, Словаччина, Чехія, Естонія. До того ж трудові мігранти з України, за даними Eurostat, увійшли в 2017 році до трійки лідерів ще і в Болгарії, Данії, Латвії та Хорватії. Таким чином, вони спрямовуються переважно в східноєвропейські країни, жителі яких, в свою чергу, у великій кількості їдуть на заробітки в західноєвропейські держави ЄС [8].

Значною мірою цьому посприяв безвізовий режим з Євросоюзом. З біометричним паспортом можна приїжджати сюди і вже тут отримувати дозвіл на роботу. Польща є однією з небагатьох країн ЄС, яка дає можливість оформити дозвіл на підставі безвізового режиму. Сама угода про безвіз не надає такої можливості, але країни-члени ЄС можуть всередині дозволяти такі процедури.

В Європейському союзі відношення до мігрантів залежить від їх статусу – «біженців» чи «трудова мігрантів». Якщо говорити про позиції країн Європейського союзу щодо питання про розподіл мігрантів, можна виділити наступні позиції. Традиційні члени ЄС, головним чином, Німеччина, дотримуються думки, що в кризових ситуаціях члени Європейського союзу завжди повинні керуватися європейськими цінностями, які були покладені в основу європейської інтеграції: коли прикордонні країни відчують на собі міграційний тягар, іншим країнам ЄС необхідно керуватися принципами солідарності та справедливого розподілу відповідальності [1]. Разом з тим, всередині ЄС існують протиріччя щодо розподілу іммігрантів між країнами-членами. У той час як лідер європейської інтеграції, Німеччина, виступає за прояв ініціативи з боку країн-членів ЄС, країни Центральної та Східної Європи не готові брати на себе відповідальність за розміщення біженців на своїй території [1].

Стосовно «трудова мігрантів», до яких, зокрема, відносяться українці, політика ЄС інша. Наприклад, Польща зробила ставку на трудові ресурси з України. В країні створені умови для швидкого отримання роботи: працюють рекрутингові агенції, створені умови для навчання іноземних студентів, діють пільгові умови сплати оренди житла, реалізуються положення Стратегії збереження людського капіталу, спрощені умови отримання легальної роботи тощо. Польща веде виважену політику управління міграційними потоками. Так, згідно «Пріоритетів урядової міграційної політики» [4], до 2030 року з можливих 20 млн вакансій в польській економіці власне поляки зможуть зайняти лише 16 млн. На більше просто не вистачить місцевого населення. Виходом з цієї ситуації є залучення мігрантів як на тимчасові роботи, так і на постійне проживання у країні. Польський уряд поставив за мету привернути більше кваліфікованих працівників, молодих і, бажано, тих, хто в перспективі може осісти в країні. Для цього змінили підходи до видачі робочих віз, а також ввели формат «дозволу на роботу» за типом S, який видається місцевим органом самоврядування. При

цьому спрощений режим працює «не для всіх» – законом визначено всього 5 держав (Україна, Білорусь, Молдова, Грузія, РФ), чії громадяни можуть працювати за «заявним принципом». Почалося залучення студентів до польських ВНЗ: якісний рівень освіти, вигідна цінова політика, створені можливості працювати і заробляти, полегшено процедуру повторного отримання дозволу на перебування у Польщі.

В країні працює норма про те, що члени сімей працівників на постійних контрактах або сезонних робітників, які проводять в країні не менше півроку, можуть автоматично отримувати право на перебування і право на роботу. Поляків цікавлять саме ті, чий інтелектуальний потенціал і фізичні можливості коштують дорого – таким працівникам компанії пропонують довгострокові контракти [4]. Важливим кроком у залученні мігрантів стало відкриття Польської пенсійної системи для іноземців та агітація за користування можливістю робити пенсійні накопичення в стабільній країні з гарантією виплат. Метою цих заходів є надання можливостей людині успішно працевлаштуватися з тим, щоб вона в наступний свій приїзд залишилася на триваліший термін і принесла країні користь своєю працею.

Зацікавлена в українських заробітчанах і Німеччина. Тому вона всіляко сприяє вирішенню питань розміщення, соціалізації і адаптації мігрантів. Словенія декларує намір запросити більше робочих з України в рамках нової стратегії залучення робочої сили з країн, географічно і культурно близьких словенцям. Політику стимулювання переїзду сімей проводять Чехія і Литва. Політика залучення сімей на постійне проживання викликана тим, що поляки, угорці зрозуміли, що працівник значну частину коштів виводить з країни, і треба зробити так, щоб одержувачі цих переказів жили в ній [1].

Перекази трудових мігрантів становлять більшу частину приватних переказів, які надходять в Україну і обліковуються Національним банком при обрахунку платіжного балансу. Обсяги «виведених» українцями коштів з-за кордону слугують значним поповненням бюджету: сума приватних переказів протягом останніх семи років збільшилася на 3480 млн. дол. США (Табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну, млн. дол. США [7]

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
1. Оплата праці	6782	5183	5631	6731	9137	11494	12897
2. Чиста оплата праці	5652	4318	4116	4794	6269	7911	8996
3. Приватні трансферти	2885	2171	2843	2741	2995	3200	3021
4. Приватні перекази (2+3)	8537	6489	6959	7535	9264	11111	12017

Проведене дослідження свідчить, що із загальної суми грошових переказів мігрантів на споживання витрачається близько 40%, 20% переказів інвестуються, передовсім в житлове будівництво, придбання чи ремонт житла. Понад 40% спрямовуються на заощадження. В цілому обсяги грошових переказів українських заробітчанах станом на 2019 р. складають 7,8% від ВВП країни. Тому проблема українських «заробітчанах» вимагає вирішення всередині України.

Висновки. 1. Проблема безробіття та ускладнення з працевлаштуванням в найближчий час можуть значно загостритися, оскільки почалося повернення «заробітчанах» з Європи в зв'язку з масштабними карантинними заходами, а чітких відповідей як вирішити цю проблему в уряді поки немає.

2. Країни ЄС, які зіткнулися з проблемою дефіциту робочої сили, максимально почали симулювати приплив трудових мігрантів на свої ринки праці. Наприклад, у Польщі крім вищих зарплат, за останні роки максимально спрощені для роботодавців процедури працевлаштування трудових мігрантів, пропонуються пільги по оплаті житла, вивчення мови, легалізації документів про освіту.

3. Для вирішення проблем, спричинених міграцією, в Україні має бути розроблена урядова програма, яка б утримувала українців на батьківщині та сприяла їх поверненню з-за кордону:

підтримувати, фіксувати зв'язки з тими, хто виїхав – це підвищує ймовірність повернення. Для цього слід заохочувати підприємницьку діяльність, оскільки бізнес є вагомим важелем для повернення в Україну або невиїзду з неї людей, що мають міграційні наміри; можна розвивати спільні проекти з країнами, де працюють на постійній основі наші інтелектуальні мігранти; вести державну політику, яка зробить вигідними перекази в Україну.

Література

1. Аскерова Н. Миграционная политика ЕС после начала кризиса беженцев 2015 года. *Европейский диалог* 2019. №3. URL: <http://www.eedialog.org/ru/2019/03/30/migratsionnaya-politika-es-posle-nachala-krizisa-bezhentsev-2015-goda/> (дата звернення: 07.05.2020).
2. Лібанова Е.М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2 (33). С. 10–26.
3. Міграційний рух населення у 2019 році. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/ds/mr/mr_u/mr1219_u.html (дата звернення: 08.05.2020).
4. Пріоритети урядової міграційної політики. Міністерство інвестицій і розвитку Республіки Польща: офіційний сайт. URL: <https://lpni.ua/organisers/ministerstvo-investicij-i-rozvitku-respubliki-polshcha> (дата звернення: 08.05.2020).
5. Смутчак З.В. Нелегальна міграція в Україні: передумови, особливості та можливі наслідки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 16. С. 609–613.
6. Саріогло В. Зовнішня трудова міграція в Україні: мотиви, масштаби, наслідки. *Економічний аналіз*. 2019. Том 29. № 1. С. 36–43.
7. Статистика зовнішнього сектору України за методологією 6-го видання «Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції». Національний банк України: офіційний сайт. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_u.pdf (дата звернення: 07.05.2020).
8. *Population (Demography, Migration and Projections)*. Eurostat: official site. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/background> (дата звернення: 07.05.2020).
9. *Report of the Secretary-General on international migration and development (A/73/286)*. United Nations: official site. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/index.asp> (дата звернення: 07.05.2020).
10. *Staff Country Reports*. IMF: official site. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/01/08/Ukraine-Request-for-Stand-By-Arrangement-and-Cancellation-of-Arrangement-Under-the-Extended-46499> (дата звернення: 07.05.2020).